

SINIF-ALTI: KURAMSAL TARTI MALAR ve STANBUL TAR H YARIMADA'YA UYGULANMA MKÂNLARI

Alev ERK LET

stanbul Metropolitan Planlama, Dr.

UNDERCLASS: THEORETICAL DISCUSSIONS AND POSSIBILITIES OF APPLICATION TO STANBUL HISTORICAL PENINSULA

Abstract: *In this article, we tried to assert the theoretical background of underclass discussions which became a current issue after 1960's and its' application possibilities to stanbul, especially to Historical Peninsula. In the first part of the article, we handled the traces of the underclass discussion in 19th century European social thought, the limits of the concept, definition problems and theoretical approaches to the phenomena; in the second part, we tried to discuss if underclass is an appropriate conceptual tool for understanding and explaining poverty in Istanbul Historical Peninsula by the help of data gathered in 2007 by using focus group meeting, in-depth interview and participatory observation techniques. The result we arrived is that, poverty in Historical Peninsula coexists with buffer mechanism which is able to prevent under-class formations. That's why we think that, the negative behavioral patterns of under-class will not become established in the area, as long as buffer mechanisms survive from municipal urban interventions.*

Keywords: *Underclass, Social Policy, Culture of Poverty, De-Industrialization, Decentralization, Hyper-Gettoization, Hyper-Segregation, Qualitative Research.*

SINIF-ALTI: KURAMSAL TARTI MALAR VE STANBUL TAR H YARIMADA'YA UYGULANMA MKÂNLARI

Özet: *Bu çalı mada, Batı'da 1960'lardan sonra gündeme gelen sınıf-altı tartı malarının kuramsal arka planı ve bu kavramın stanbul'a özellikle de Tarihi Yarımada'ya uygulanma imkânları üzerinde durulmu tur. Çalı manın birinci kısmında sınıf-altı tartı malarının 19. yüzyıl sosyal dü üncesindeki izleri, kavramın sınırları, tanımlama zorlukları ve kuramsal yakla umlar ele alınmı tur. kinci kısmında ise 2007 yılında, odak grup toplantısı, derinlemesine mülakat ve katılımlı gözlem teknikleriyle yapılan bir nitel ara tırmanın verilerinden hareket edilerek sınıf-altı kavramsalla tırmasının stanbul Tarihi Yarımada'daki yoksullu u anlamak ve açıklamak için uygun bir araç olup olmadı ı tartı ılmı tur. Varılan sonuç, stanbul Tarihi Yarımada'da yoksullu un, sınıf-altı olu umlarını önlemeye muktedir tampon mekanizmalarla birlikte bulundu udur. Bu nedenle, beledi kentsel müdahaleler bu mekanizmaları yok etmedi i sürece, sınıf-altının olumsuz davranı kalıplarının bölgede yerle meyece i dü ünülmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Sınıf-altı, Sosyal Politika, Yoksulluk Kültürü, Sanayisizle tırme, Desentralizasyon, A ırı-Gettola tırma, A ırı-Tecrit, Nitel Ara tırma.*

I. G R

Kent sosyolojisi okuma kitaplarında “sosyal farklılık ve eşitsizlik” başlı altında ele alınan sınıf-altı olgusu, yoksullu a ina olan kentlerin sosyal yapısına yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Sınıf-altı olgusunu yoksulluktan ayıran, onun sadece gelire ya da servete başlı olarak tanımlanan bir durum olmayıp, aynı zamanda modern refah toplumlarının temel kabullerini tehdit eden dı ersel ve davranı sal e ilimlere i aret ediyor olu udur. Konuyla ilgili en detaylı kuramsal çalı malardan biri olan *Dangerous Class: The Underclass and Social Citizenship* adlı metninde Lydia Morris'e göre [1], 1980'lere kadar ngiltere ve ABD'de erke in eve ekmek getirmek, kadının ise evsel sorumlulukları üstlenmekle görevli addedildi i; tam zamanlı/ ücretli istihdamın istisna de il kaide oldu u bir düzen hâkimdi. 1980'lerde ise, erkek i sizli inin ve yalnız annelerin ev reisli i oranının gitgide yükseldi i yeni bir yapı ortaya çıktı. Bu süreci anlama ve açıklama çabası içine giren sosyal bilimciler, ana akım toplumdan ve onun merkezi kurumlarından dı arı dü mü ,

“artık” bir kategorinin olu ması anlamında sınıf-altı terimini kullanmaya başladılar [1]. Sınıf-altı, alt sınıflardan farklı olarak Batının klasik sınıf düzeni içinde yeri olmayan bir kategoriye i aret ediyordu.

Batı literatüründe, 1960'lara kadar yoksullukla ilgili nitel ve nicel çalı maların hız kazanarak sürmesine karşın, sınıf-altı ile ilgili herhangi bir çalı ma göze çarpmaz. 1965'lerden itibaren gündeme gelen sınıf-altı tartı malarının, kamu siyaseti alanına çıkı ı 1980'leri bulur. Son 10 yılda sınıf-altı olgusu, kentsel geli me, kentsel ekonomi, adalet/ıslah, kar ıla tırma kentsel çalı malar, kentsel/bölgesel planlama, hukuk, kamu yönetimi, sosyoloji, sosyal çalı ma, sosyal politika çerçevelerinden ele alınmı ; kavramın yoksulluk kavramından anlamlı ekilde ayrı tırılıp ayrı tırılmadı ı, bu bakımdan da gerekli olup olmadı ı tartı ılmı tur. “Tabakala mı toplumlarda her zaman mevcut olan yoksul insanları damgalamak için kullanılan bir terim oldu u” savıyla bolca ele tırılmı tir [2]. Bir ba ka yakla ıma göre ise “sınıf-

altı terimi, 18 ve 19. yüzyıllarda kullanılan hak etmeyen/layık olmayan yoksul (undeserving poor) teriminin, ahlaken tarafsız dengi ekinde i lev gören türetilmi bir sözcüktür” [3].

II. 19. YÜZYILDA SINIF-ALTINA DA R LK TARTI MALARIN ORTAYA ÇIKI I

Aslına bakılırsa, Batı dü üncesinde yoksullara, özellikle de yukarıda zikredilen özelliklere sahip yoksullara ili kin olumsuz ve yargılayıcı bir literatür geçmi te de var olmu tur. Bu dü üncelerin tarihi Victoria ngiltere’sine kadar geri götürülebilir. “O dönemde (19. Yüzyılda) bunlara tehlikeli sınıflar deniliyordu... lümpen proletarya, sokak insanları, artık, toplum dı ina itilmi ler ...” [1]. Örne in Malthus, a ırı nüfus artı ı üzerine dü ünceler geli tirirken, bu sorunun en fazla yoksulları muzdarip etti ini belirtmi ; onların yoksulluklarından dolayı ba kalarını suçlamalarını ele tirmi , yoksullu un kötülük ve ahlaki reddiye üzerine kurulu bir alt kültürden ne et etti ini vurgulamı tı. Yoksul sınıfların mevcut i imkânlarından fazla üremelerine engel olunması gerekti ini öne sürmü , bütün bu gerekçelerle yoksullara yapılacak devlet yardımına kar ı çıkmı tı [1].

Marx’ın sınıf-altı kuramının öncülerinden oldu unu dü ünenler, onun lümpen proletarya analizlerine gönderme yapmaktadırlar. Marx, yoksulların i olanaklarından fazla olmasının kapitalizmin temel ihtiyaçlarından biri oldu unu belirterek Malthusyen tezi ele tirmi ; ihtiyat ordusunu endüstriyel proletarya olarak tanımlamak suretiyle olumsuz yargılardan arındırma , ancak lümpen proletaryayı, yani bugünün sınıf-altını son derece olumsuz terimlerle niteleyerek kendisinden önceki dü ünürlerinkine benzer a a ılayıcı ifadeler kullanmı tır [1,4]:

“Tüm sınıfların ba tan çıkarılmı elemanlarından olu an bu cüruf, çürümü zamparalar, serseriler, terhis edilmi askerler, tahliye olmu hapishane gediklileri, azatlı gemi/kadırğa köleleri, dolandırıcılar, hilekârlar, haytalar, kapkaççılar, üçkâ itçılar, kumarbazlar, kadın satıcıları, tamirciler, dilenciler... “Tehlikeli sınıf”, “sosyal cüruf”, “eski toplumun en alt katmanları tarafından kusulmu ... Edilgen bir ekilde çürümü kitle...” [5].

Marx’ın lümpen proletaryaya bu denli olumsuz yakla masının nedeni, bu grubun çalı anlardan farklı olarak kapitalizmin evriminde yer tutmaması, burjuvazinin üzerinden kar elde etti i bir grup olmamasıdır. Üretim araçlarıyla bir ilgisi olmayan lümpen proletarya, sınıf olamadı ı için sınıf çatı masında ya da kapitalizmin ortadan kalkmasında herhangi bir rol oynayamaz [4]. Evrimsel tarih anlayı ı nedeniyle endüstri toplumunu feodal toplumdan daha ileride gören ve insanı üretim araçları ile ili kisi içinde tanımlayan Marx, lümpen proletaryanın endüstriyel düzenin kurulması için gerekli disiplinden uzak oldu unu dü ünmü tür. Kaldı ki bunlar burjuvazi tarafından kolaylıkla tabi kılınabilir ve kar ı-devrimci

amaçlar için kullanılabilirler. Nitekim 1848’de Fransa’da ya anan da bu olmu tur [4]. Özetle söylendikte Marx yoksulluk meselesine sınıf çatı ması merkezli bir tarih felsefesinden hareketle yakla tı ı için, sınıf dı ı bir kitle olu turan lümpen proletaryaya beklenenin aksine son derece olumsuz yakla mı ve konuyu ahlaki yargılarla ele almı tır.

19. yüzyılda sınıf-altı yoksullu unu tamamen farklı bir perspektiften ama yine de er yargılarıyla ele alan bir di er sosyal bilimci Henry Mayhew’dur. Mayhew [6], Londra emek piyasasını anlama çabası içinde, güvensiz i lere sahip, mevsimlik ya da geçici çalı an i çilerin ya am ko ullarını nitel yöntemlerle incelemi bir gazeteci/sosyal bilimcidir. 1851–1861 tarihleri arasında dört cilt halinde yayınlanan *London Labour & London Poor* (1985) adlı klasik çalı masında, istatistikî veriler ile polis kayıtlarını yaptı ı detaylı mülakatlarla birle tirerek yoksulların ya am tarzlarını betimlemeye çalı mı tır. Mayhew [6], dolandırıcılar, hırsızlar, dilenciler, fahi eler, i portacılar gibi “toplum dı ina itilmi ” sokak insanlarını -kendi deyi iyle “çalı mayacak olanlar”ı-dördüncü kitapta ele alır. İginc olan husus, kentteki “lanetlenmi toplum kaçkınları”nın durumuyla ilgili -anlama çabasının hâkim oldu u- nesnel de erlendirmeler yapmak gerekti ini iddia eden Mayhew’un [6], sokak insanlarıyla ilgili konularda biyolojik temelli ahlaki önyargılara saplanmaktan kaçınmamı olmasındır. Mayhew’a [6] göre her toplulukta insanlar faal olanlar (energetic), ve olmayanlar (unergetic) ya da çok çalı anlar ve çalı mayanlar, çalı kanlar ve tembeller ekinde iki kategoriye ayrılır. kincilerin özelli i tüm i lerin onlar için biktırıcı olmasındır.

Her toplumda bazılarının di erleri üzerinden geçinmek durumunda olu larının üç nedeni vardır; biyolojik (sakatlık ve ya lılık gibi), entelektüel (delilik ve aptallık gibi) ve ahlaki kusurlar (tembellik, serserilik, dilencilik, suçluluk gibi) [6]. Bu sonuncular, sürekli bir i e sahip olmak konusunda psikolojik yetersizli e sahiptir. Mayhew’a göre bu grup, entelektüel ve moral de il hayvani bir do aya sahip, argo konu an, mülkiyete inancı zayıf, zalim, kadın onuruna kayıtsız, kar ı cinse hayvani bir açlık besleyen “akidesiz”, “ uursuz”, “ilkesiz”, “canavar”, “barbarların en a a ısı” olan “içgüdülsüz hayvanlar”dan olu ur [1]. Morris [1], Mayhew’un yoksullara, özellikle de sınıf-altına ili kin analizlerini, “yerle ik orta sınıfların merakı ve sosyal korkuları tarafından ate lenmi bir lanetleme ve mesafe koyma” çabası olarak niteler. Ona göre, bu dönemde sorunun ahlaki çöküntüden kaynaklandı ı dü ünüldü ünden, çözümün de ahlaki e itim olaca ına inanılmakta ve yoksullara yardımın sınırlanması önerilmektedir.

Bu bakı açısı, sosyal Darwinizm ve öjenizm

gibi dü ünsel hareketler tarafından daha da peki tirilmi ve “toplumun en umutsuz, en yoksul, en az yetenekli, en az istenir üyelerinin erken evliliklerle ço alması” sakıncasına i aret edilerek, “fiziksel ve zihinsel özellikleri daha istenir olanların tespiti ve di erlerinden daha hızlı ço almaya te vik edilmesi” önerilmi tir [1]. Galton’un “rasyonel seçime dayalı daha iyi bir toplum ideali”, Fabianlar’inki de dâhil olmak üzere çe itli toplumsal mühendislik tasarımlarına zemin hazırlamı tir. Devlet yardımlarıyla yoksulların, hastaların ve benzeri kategorilerin hayatta kalmasına imkân sa lamamak gerekti i, çünkü bunun do al seleksiyonun (seçilimin) gerçekle mesini engelleyece i bile ileri sürülmü tür [1]. Özetle söylendikte, Batı dü ünçesinde yoksulluk ve özellikle de sınıf-altı olgusu, genetik ve ahlaki kaynaklı bir sorun olarak tanımlanarak mahkûm edilmi tir. 1950’lilere, T.H. Marshall’ın toplumsal vatandaşlık kavramsalla tırmasına kadar da bu, böyle olmaya devam etmi tir.

Marshall, sivil (yasa önünde e itlik), politik (siyasi sürece e it katılım hakkı) ve sosyal (toplumun hâkim standartlarına göre medeni bir hayatı ya ayabilme hakkı) olarak ayrı tırdı ı vatandaşlı m, 20. yüzyılda tamamlanan bir süreç içinde geli ti ini dü ünür. Onun 1950’lerde geli tirdi i tezler, 1906’da Beveridge’in geli tirdikleriyle temel bir kar ıtlık içindedir. Beveridge istihdam edilemez durumda olanların, devlet yardımına ba ımlı ki iler olarak tanınması kar ılı nda sivil özgürlük, oy ve babalık hakkı da dâhil olmak üzere tüm vatandaşlık haklarından “tamamen ve kalıcı olarak” mahrum bırakılması gerekti ini savunuyordu. Marshall bu yakla ımı tersine çevirerek “sosyal hakları vatandaşlık statüsüne dâhil etmekle, talep sahibinin pazar/piyasa de eri ile orantılı olmayan gerçek bir gelire eri me hakkını evrensel bir hak olarak tanımlamı ” [1] oldu. Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşı lca ı üzere, gerek 19. gerekse 20. yüzyılda sınıf-altı, sosyal politika tartışmaları ile at ba ı giden bir konuydu. 20. yüzyılın ortalarında, 1960’larda ise sosyolojik literatürün temel konularından biri hâline geldi.

III. 20. YÜZYILDA SINIF-ALTINA SOSYOLOJİK YAKLA IMLAR

20. yüzyıl yoksulluk yazınında ilk olarak üzerinde durulması gereken ki i, 1902, 1936 ve 1950 tarihli ara tırmaları ile alana önemli katkılarda bulunan Seeböhm Rawntree’dir. Rawntree’nin, 11,560 i çi sınıfı ailesi ile gerçekle tirdi i ilk ara tırmasından, 1950 tarihli üçüncü ara tırmaya kadar geçen süreçte, yoksulluk nedenlerinin ciddi bir de i im geçirmi oldu u görülür. Birinci ara tırmada aileye eklemek getiren esas ki inin dü ük ücret alması, ailenin çok çocuk sahibi olması nedeniyle gelirin yetmemesi gibi nedenler yoksullu un asıl nedeni olarak kar ımıza çıkarken, 1936’da aile reisinin düzensiz istihdamı, çok hasta olması ve nihayet “karı ık nedenler” - yani babalar aileden ayrı oldu u için kadınların reis oldu u hanelerden kaynaklanan sıkıntı- yoksulluk tasnifleri ve nedenleri arasında ilk defa yer tutmaya ba lamı tır [7]. te

bu son kategori, sınıf-altının ortaya çıkmaya ba ladı mın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

1961’de Oscar Lewis sınıf-altına tekabül eden kategoriye, “güçlü bir imdiki zaman yönelimine sahip, hazzı erteleme yetene i pek az olan, kaderci” bir kategori ekinde betimlerken [8], Malthus, Marx ya da Mayhew’dan özsel olarak farklıla mayan bir bakı açısıyla yakla ıyordu konuya. Ona göre de sınıf-altı, çalı an sınıfların en altında yer alıyordu. Lewis’in katımlı gözlem ve ya am öyküsü verilerine dayanarak geli tirdi i görü lerinde sınıf-altı, yoksulluk durumundan kaynaklanan ve çok sınırlı kaynaklarla idame-i hayat etmeyi temsil eden tutum ve davranı lara tekabül ediyordu. Lewis’in Latin Amerikalıların yoksullu unu açıklamak üzere kullandı ı yoksulluk kültürü kavramı, “yoksulların sınıf tabakala ması gösteren, yüksek düzeyde bireyselle tirilmi , kapitalist toplumun uçlarında yer alan konumlarına hem bir uyarlanmas ı hem de tepkisidir”; bir kez olu tuktan sonra bir alt-kültüre dönü erek ku aklar arasında aktarılmaya e ilimi gösterir; böylece de gelecek ku aklar açısından bir yoksulluk sebebine dönü ür [1,9].

1962’de Gunnar Myrdal, 1981-82’de ise Ken Auletta kavramı kullanan ve içeri ini dolduran ki iler oldular. Myrdal, 1963’te kalıcı i sizlik, eksik istihdam ve istihdam edilemez olmayı sınıf-altı göstergeleri olarak tanımladı. Auletta ise kavramı, kentsel alanlarda yo unla mı , toplumdan kopmu , ekonomik ana akıma marjinalize olmu ve modern ekonomide i bulmak için gerekli yetenek ve davranı lardan yoksun, daimi/kalıcı yoksul bir insan grubunu adlandırmak için kullandı [2]. Suç ve di er sosyal patolojiler bu grubun temel özelliklerindendi. Sınıf-altı teorisinin ilk tam geli mi örne ini veren Auletta’ya göre sınıf-altı dört grupta incelenebilirdi [1,10]:

• Edilgen Yoksullar: Yardım ba ımlıları;

• Dü manca davranan sokak suçluları, alt sınıf fahi eler, uyu turucu ba ımlıları;

• Yer altı ekonomisine eklemelenmi olan ama nadiren iddet suçlarına bula an üçkâ içtılar;

• Sarsılmı alkolikler, evsiz kadınlar, hastaneden salınmı akıl hastaları gibi hiçbir i e ve yere ba lı kalamayanlar.

Kavramı ilk kullananlardan ve konuya oldukça muhafazakâr yakla anlardan biri olan Charles Murray [2] sınıf-altını “kalıcı veya inatçı yoksulluktan muzdarip bir nüfus olarak tanımlamı ve bunların dü ük gelirlilik statüsünün, disfonksiyonel kültür ve adaptasyona elveri li olmayan ki isel de er ve alı kanlıklar nedeniyle ku aklar arasında aktarılmaya

e ilimi (yoksulluk kültürü) ta ıdı nı belirtmi tir. Emek gücünden dü me, yasa dı ılık (ıslah amaçlı gözetim altında bulundurulma gibi), evlilik-dı ı do umlar ve bunların ku aklararasında aktarılması sınıf-altı göstergesidir. Andrews'a göre [11] "dünya nefret yazınına" yeni katkılarda bulunmaya devam eden Murray, sınıf-altının kökenleri ile ilgili oldukça "fundamentalist" açıklamalarda bulunmaktadır. Örne in Richard Herrnstein'la birlikte kaleme aldı ı *Çan E risi* ba lıklı metinde, siyah sınıf-altını, "modern, teknolojik bakımdan dinamik bir ülke olan Amerika'daki yoksulluk ve i sizlikleri dü ük IQ'larını yansıtan -ki o da maalesef genetik kötü anslarına ba lıdır-kadın ve erkeklerden olu an bir sınıf" ekinde tanımlamı tır [11].

Meseleyi, sınıf-altı terimine gönderme yapmaksızın ve sapma tipleri tipolojisi çerçevesinde ele alını olan R. K. Merton, Marx'ın ve di er sosyologların davranı ları üzerinden ele alıp inceledi i ve ahlaken yargıladı ı sınıf-altını, adını vermeden incelemekte ve konuyu de erden ba ımsız bir ekinde ele almanın önemini vurgulamaktadır. Ona göre, toplumun temel de eri olan "parasal ba arı" ile ona eri menin me ru yolu olan "rekabet/yarı ma" e it derecede vurgulanmaz ve toplumda da parasal ba arıya eri me olanakları toplumsal tabakala ma ve fırsat e itsizli inden kaynaklanan nedenlerle kısıtlanırsa, sapma ortaya çıkar. Merton'un sapma tipleri tipolojisinin 4 türünden (yenilikçilik, gelenekçilik, geri çekilme ve isyan) biri olan geri çekilme, Marxist analizin lümpen proleterinin ya da Mayhew'un Londra'da pe ine dü tü ü sokak insanların özelliklerine uyan davranı lara gönderme yapar. Geri çekilenler uyu turucu ba ımlıları, evsizler, alkolikler gibi hem temel de erlerden hem de hedefe götüren me ru yollardan vazgeçmi , tümüyle geri çekilmi ki ilerdir. Bu durumun bir di er adı da yabancıla madır [12, 13, 14]. Bu ki iler toplumdaki sapma larıdır ama bu sapma türü örne in isyan kategorisinde oldu u gibi alternatif de er ve norm önerisi getirmez, sosyal de i meye ya da devrime yol açmaz. Ancak Merton, Marx'ın tam da bu nedenle yargıladı ı sınıf-altını yargılayıcı bir dil kullanmaz; çünkü ona göre sapma, bireysel anormalliklerden kaynaklanmaz, toplumsal bozukluklara verilen normal bireysel tepkilerdir.

Merton'un geri çekilme türü bireysel sapmalarla özde le tirdi i bu kategorinin devrimci potansiyeller içermedi ini dü ünenlerden biri de Ralph Dahrendorf'tur. Dahrendorf'a göre sınıf-altı, "peri an ya am ko ullarını ve sınıflarda bile var olan geleneksel ba lardan yoksunlu u dü ük vasfı, umutsuz istihdam olanakları ile birle tiren gruptur. Sonuç bir toplumun çalı ma ve düzene dair resmi de erlerine yönelik "sinizm"dir. Sınıf-altı devrimci bir güç de ildir. Fakat kendisini suçla, isyanlarla ve politik spektrumun her iki ucundaki militanlı ın patlamaya hazır bir ihtiyat ordusunu olu turmakla hissettirir" [1]. Yine de temel sorun düzen sorunudur ve sınıf-altının toplumsal de er ve normların korunmasına verdi i zararların ne tür sonuçlar do uraca ıdır. Burada yoksullu un düzene

maliyeti, devrimci hareketler yolu ile onu de i tirecek olması de il, suç ve iddetle burjuva ya am tarzını tehdit etmesidir.

1985'te W. Julius Wilson, sınıf-altını tanımlayan ölçütleri, e itimsizlik, vasıfsızlık, emek gücünün dı ında kalma olmak, uzun vadeli i sizlik, sapkın davranı lara angajelik, ailede istikrarsızlık ve yardım ba ımlılı ı olarak belirlemi tir [2]. Wilson sınıf-altını Amerikan ekonomisindeki yapısal dönü ümlere ba lı olarak açıklar. Ona göre, 1970'lerde Amerikan kentlerinde 32-38 milyon civarında i kaybedilmi tir. Ekonominin hizmet sektörlerine daha fazla dayanmaya ba laması ve sanayisizle tirme kentlerin ekonomik canlılı nı azalttı ; kent merkezleri terk edilmi ; temel endüstrinin reorganizasyonu ve endüstrinin ve i in banlıyölere do ru yönelmesi de süreci etkileyen temel faktörler olmu tur. Wilson'a [9] göre, sınıf-altı olma durumu sadece açık ırksal ayrımcılıkların de il bir dizi etmenin sonucu olarak peki mi tir: Tarihsel ve güncel ayrımcılı ın etkileri; göçmen hareketlerinin etkisi; ya yapısındaki de i iklikler; temel ekonomik de i imlerin etkisi; yo unla ma ve toplumsal yalıtım. Bu nedenle de Wilson ırk ayrımcılı ının önlenmesiyle yoksullu un azalaca ına inanmaz. Sanayisizle tirme ve yatırımların gerilemesinden kaynaklanan sorunlar, ekonomik geli me, mesleki e itim, i yaratma gibi araçlarla çözülebilir. Dezavantajlı grupların emek piyasasındaki marjinal ekonomik pozisyonu, yo unla tırılmı yoksullu un yo unla tı ı alanlarda ya amaktan kaynaklanan sosyal yalıtım durumu (sosyal çevre ko ulları), "alt sınıf" ya da "i çi sınıfı" ile ilgili standart nitelendirmelerde ele alınmayan konulardır.

Wilson, 1989'da Loic Wacquant ile kaleme aldı ı "*İrksal ve Sınıfsal Dı lamanın Kente Maliyeti*" [15] ba lıklı yazısında, kalıcı ve yükselen yoksullu un, kamunun konut ve e itim sektöründen çekilmesinin, kentlerin vergi tabanının a ınmakta olu unun, liberallerin refahla ilgili hayal kırıklıklarının, kent içi alanlarda ya ayan ve sınıf-altı kesimi olu turdu u dü ünülen zencileri spotların altına yerle tirdi ini belirtir. Yazarlara göre muhafazakâr ideoloji, sınıf-altı meselesini bireysel ve ahlaksal terimler içinde ve yoksulluk kültürü söylemiyle ele almaya e ilimlidir. Loic ve Wilson'un [15] ana tezi ise, sınıf-altını olu turan olgular dizisinin "esasen ve öncelikle sosyo-yapısal oldu u" ve "i sizlik ve ekonomik dı lamanın, dramatik oranlara eri mi olan bir hiper-gettola tirma sürecini tetikledi idir". Siyah yoksullar geçmi teki benzerlerinden ve bugünün beyaz yoksullarından farklıdır. Bu farklılı ı do uran, sosyal ve ekonomik marjinalizasyona neden olan çöküntüle mi alanlarda yo unla malarıdır. Yazarlar buna neden olan süreçlerin kayna nı yapısal ko ullarda görmektedirler: Endüstriyel tesislerin I. Dünya Sava ı özellikle de 1950 sonrasında desantralize edilmesi; zenciler hala bacalı

sanayi kentlerine (rustbelt cities) göçü sürdürürken imalat i lerinin güne li eyaletlere (sunbelt states), banliyölere ve ehir dı ı alanlara gidi i, metropoliten ekonomilerin genel desantralizasyonu, hizmet sektörüne geçi , bankalar ile endüstrilerin ayrı ması, post-Taylorist esnek örgütlenmeler, sendikalara yönelik saldırılarla ücretlerin dü ü ü, rekabetin artması gibi yapısal nedenlerle, sınıf-altıla ma süreci zencilerin aleyhine olacak ekilde geli mi tir [15]: Bu süreç zenci gettosu ile kentin kalanı arasındaki uçurumu dramatik biçimde geni letmi tir. 1980'lerde Güney ve Batı yakalarında ortalama aile geliri kent ortalamasının 1/3'üne ya da yarısına kadar gerilemi tir. Loic ve Wilson [15], bu ba lamda Jane Jacobs'un *Büyük Amerikan ehirlerinin Ölümü ve Ya amı* adlı klasik çalı masına gönderme yaparlar. Jacobs'a göre, 1960'larda ma azalar, tiyatrolar ve gece küpleriyle ya ayan, "ruhu olan" caddeler zamanla ölüme mahkûm olmu ; illegal faaliyetler, uyu turucu akı ı, dayanı manın çözülmesi ile karakterize olan bu ölüm, bölgede "herkesin herkesle sava mını" ba latmı ; zamanla devreye giren soylula tırma faaliyetleri süreci daha da karma ık hale getirmi tir. te gettoyu, a ırı/hiper gettola tıran süreç böyle i lemi tir.

Loic ve Wilson'a göre [15], hipergettola tırma, gettonun, ekonomik bakımdan marjinalize oldukça örgütsel gücünün önemli bir kısmını yitirmesi anlamına gelir. Örgütsel gücün yitiminden yazarlar, "minber ve matbaa"nın yani dinsel ve entelektüel kanaat önderlerinin getto dı na çıkmasını anlamaktadırlar:

"Gettonun faaliyetleri artık, kendi dı larındaki toplumun kurumsal yapısını kopyalayan ve siyah sınıf yapısı içinde bile kalsa yine de toplumsal hareketlili e temel asgari kaynakları sa layan bir iç ve görece özerk sosyal mekân etrafında örüntüle me vasfını yitirmi tir... Tecrit edilmi yoksullukla genelde de özde le tirilen sosyal hastalıklar (iddet suçları, uyu turucu, konutların köhnemesi, ailedeki aksaklıklar, ticaretin kuruması, e itimin iflas etmesi vs.) niteliksel bakımdan öyle farklı oranlara eri ir ve öyle bir yeni yapılan(dır)ma içinde birle irler ki, her biri öncekinden daha ölümcül bir etkiyle donatılmı olur " [15].

Örne in eski getto sakinleri açısından aileyi, cemaati ve toplulu u ayakta tutmak temel bir kaygıydı. Yazarlara göre artık bu kaygı yitirilmı ve radikal bir sınıfsal ve ırksal dı lama foto rafı ortaya çıkmı tir. Bir i e sahip olma, sahip olunan i in orta sınıf ya da mavi yakalı i i olma oramı getto olmayan yoksul alanlarda daha yükseken, a ırı yoksulluk alanlarında daha dü üktür. Lise mezunu olup/olmama, ebeveyn ailesinin geliri, kendi çek hesabına, arabaya, eve, i e ve topra a ve sosyal sermayeye sahip olup/olmama, yardıma ba ımlı olup/olmama ve yardım ba ımlılı ının süresi bakımından da benzeri bir farklılık mevcuttur. Aile, e , partner, arkada sahibi olup olmama açısından bakıldı ında a ırı yoksulluk alanlarında 1/2 oranında cari partner yoklu u, 1/5 oranında ise "arkada ı diyece i kimsenin olmaması" ve nihayet sivil toplum kurulu larına üye olmama durumu söz konusudur. Bu nedenle de, Loic ve Wilson gettonun, içinde ya ayanların sosyal sermayesini

dü ürdü ü sonucuna ula ırlar. Onlara göre, "sınıf-altı terimi kullanılacaksa, bu yapısal bir kavram olmalıdır ve toplumsal olarak en dı lanmı ve ekonomik olarak marjinal kesimlerin önceden e i benzeri görülmemi bir biçimde yo unla ması ile te his edilebilecek ekilde sınıfsal ve ırksal egemenli in sosyal-mekansal biçimlenmesine /modellenmesine i aret eden yapısal bir kavram olarak kullanılmalıdır" [15].

Özetle ifade edecek olursak, Wilson'un [16] kanaatine göre "sınıf-altına mensup olanları ekonomik bakımdan dezavantajlı olan di er gruplardan ayıran, onların marjinal ekonomik pozisyonları ile mahalleleri ya da sosyal çevreleri (ileri derecede konsantre yoksulluk alanlarındaki sosyal izolasyon) arasındaki güçlü ba ıntıdır".

Massey ve Denton'a göre [17], Wilson ve Loic'in ya da benzerlerinin yapısal ko ullara i aret ederken salt ekonomik nedenler üzerinde durmaları, sınıf-altı olgusunun temelinde yatan bir ba ka faktörü gizlemektedir:

"1970-80'lerde kentsel sınıf-altı ile ilgili olarak yazan sosyal bilimcilerin metinlerinde yer almayan bir cümle vardı: (zencilere yönelik sistematik) ayrımcılık. Kentsel Amerika'nın bugün hâlâ konut alanlarında tecridin hüküm sürdü ü bir yer oldu unu ço u Amerikalı belli belirsiz fark eder ama zencilerin maruz kaldı ı tecridin boyutlarını ya da bunun süre giden kurumsal düzenlemeler ve güncel aktörlerce ayakta tutulma derecesini tahmin bile edemezler. Konut alanlarındaki tecrit, ...beyazlarca imal edilmi bir dizi bilinçli eylem ve maksatlı kurumsal düzenleme ile bugüne kadar gelmi tir".

Bir ba ka deyi le bu durum gayri ahsi piyasa ko ullarının etkisiyle olu mu de ildir. Örne in Yahudiler, Polonyalılar ve talyanlar kendi cemaatlerinin a ırlıkta olmadı ı mahallelerde ya amı ve durumları düzeldikçe toplumla daha da fazla bütünüle mi lerdir. Zencilerse sadece siyahların ya adı ı mahallelerde ya amaya zorlanmı lardır. Zencilerin 1/3'ünün oturdu u 16 metropoliten alanda "ırksal tecridin boyutu o denli yüksek, o denli farklı boyutlarda e zamanlı olarak cereyan ediyor ki, biz bu (örüntüye) hiper-segregasyon (a ırı tecrit) diyoruz" [17]. Kentsel ekonomik yeniden yapılanma yoksulla ma oranlarını arttırdıkça –di er etnik gruplarda olmadı ı ekilde– zenciler ve spanyol kökenli siyah tenliler co rafı bir yo unla ma ya amı lardır. Yani azınlık yoksullu unun tecritle çakı tı ı yerlerde sınıf-altı toplulukları olu mu tur. Bu da beyazların önyargıları nedeniyle ortaya çıkmı bir durumdur.

Yazarlara göre, zencilerin tecrit edilmi li i onları yoksullu a kar ı daha kırılğan hale getirir. Massey ve Denton kırık camlar teorisine [18,19] göndermeler içeren metinlerinde yoksulluk nedeniyle

ki ilerin evlerini onaramamalarının di erlerini de aynı e ilime sürükledi ini, bunun da mahalleyi suçça açık bir yer haline getirdi ini, suçun kamusal ya amdan geri çekilme e ilimi do urdu unu, sonuç olarak zenci mahallelerinin denge e i ini a mak durumunda kaldı ını belirtmektedirler. Bu durum sınıf-altı göstergelerini ortaya çıkarır. Sınıf-altı ko ullar kendi dı larındaki dünyadan ayrılıklarını vurgulamak isteyen gençlerin geli tirdi i muhalif bir kültür yaratır. Zenci ngilizcesi böyle bir kültürün parçasıdır ve bu aynı zamanda gençlerin dı topluma adaptasyon imkânlarını azaltır [17]. Ya anılan yer, gidilen okulun kalitesini, ya anılan konutun de erini, suçça maruz kalma oranını, alınan hizmetlerin ve akranların kalitesini etkiler; bu nedenle de sınıf-altı olgusunun ortadan kaldırılabilmesi, getto ve tecrit ko ullarının ortadan kaldırılmasına ve konut alansal bir bütünlü meye ba lı görünmektedir.

Ricketts ve Sawhill [9], 1988'de sınıf-altının ya adı ı alanları operasyonel olarak tanımlama çabası içinde bir tanım ortaya atmı ve bunu istatistiksel olarak ölçmeye çalı mı lardır. Onlara göre, 1980'ler Amerika'sı açısından bakıldı ında "çocukların okula gitmesi ve ebeveynli i en erken 18 ya ına kadar ertelemesi, yeti kin erkeklerin (özürlü ve emekli olanlar hariç) düzenli bir i te çalı ması, yeti kin kadınların ya çalı ması ya da evlenmesi ve nihayet herkesin yasalara uyması gerekir". Bu açıdan bakıldı ında, sınıf-altının, davranı ları bu normlardan sapanlar ve süreç içinde önemli toplumsal maliyetlere yol açanlar ekinde tanımlanması gerekir. Dolayısıyla da, Ricketts ve Sawhill'e göre [9], "İise terklerin, kadın aile reisli inin/tek ebeveynli ailelerin, evlenmeyen ve çalı mayan kadın nüfusun, emek gücüne dâhil olmayan erkeklerin, yardım ba ımlılı mın ve erken çocuk sahibi olmanın ülke ortalamasının üstünde oldu u alanlar sınıf-altı alanlar olarak tanımlanabilir. Bu tür davranı ların analiz edilebilmesi ekonomik göstergelerin analizinden zordur ve kesinlikle boylamsal veri elde edilmesini gerektirir. Davranı ları, mahalleleri analiz eden veriler ya az ya da yoktur; ekonomik veriler ise, sınıf-altının ölçümü için yeterli gösterge olu turmaz.

Özetle ifade edilecek olursa, sınıf-altı olgusunu ortaya çıkaran nedenler, literatürdeki kuramlar çerçevesinde, üç ana kategoriye ayrılı mı tır:

- Davranı sal-Tutumsal-Bireysel Nedenler
- Kültürel Nedenler: Yoksulluk Kültürü
- Yapısal Nedenler: Bunlar da kendi içinde zencilere ve di er ırksal ve etnik gruplara kar ı uygulanan ırkçı ayrımcılık ve sınıfsal/ekonomik faktörler olmak üzere iki alt ba lı a ayrılabilir. Konut alansal tecrit, sanayisizleştirme, i lerin kent merkezlerinden banliyölere gitmesi, 1980'lerde ABD'de yapılan hukuk reformları ile hapiste tutmanın emek arzını azaltmanın bir yolu olarak

kullanılması gibi [2].

Kelso'nun [4] deyi iyle yoksullar bireysel olarak hazırlıksız ya da e itim bakımından yetersiz oldukları için mi (bireysel açıklamalar), motive olmadıkları/olamadıkları için mi (motivasyonel açıklamalar) yoksa iyi maa lı i ler bulamadıkları için mi (yapısal açıklamalar) yoksuldurlar? sorularının cevapları, tüm literatürü kendisine dayanarak özetleyebilece imiz ana eksenleri olu turur. 1980'ler ve 90'larda hararetle tartı ılmı ve gündemde kalrı olan sınıf-altı olgusu, bazı yazarların iddia etti i üzere Amerika'da etkisini yitirmi olabilir [20] ancak kavramın yeni/kalıcı yoksulluk kavramıyla birlikte Türkiye'de kent sosyolojisi literatürüne girmekte oldu u muhakkaktır [örn. 21 vb.]. Bu nedenle, sınıf-altı olgusunu sadece kuramsal arka planı açısından ele almak yeterli olmaz; bir de kavramı, Türkiye'ye uygulanabilirli i ba lamında de erlendirmek gerekir.

IV. SINIF-ALTI VE TAR H YARIMADA

Bu çalı mada, sınıf-altı olgusu ile ilgili olarak yukarıda zikredilmi bulunan gösterge ve açıklamaların stanbul ba lamında, özellikle tarihi merkezde (Tarihi Yarımada) ya anan yoksullu u anlamlandırmada bize yol gösterici olup olamayaca ı üzerinde durmak istiyoruz. Tarihsel kent merkezindeki yoksulluk üzerinde çok durulmu ama özellikle stanbul'un tarihsel kent merkezinde ama konu ile ilgili pek az ara tırma yapılmı tır [Bkz. 22, 23]. Bunun istisnalarından biri Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi'nin (TYKTP) nitel sosyal ara tırmaları olmu tur. BB bünyesinde hazırlanrı bulunan Koruma Amaçlı mar Planı'nın hayata aktarılabilmesi amacıyla ba latılmı olan kentsel tasarım projesinin, Eminönü ve Fatih ilçelerinde yapılacak koruma amaçlı kentsel dönü üm projelerinin de altyapısını olu turaca ı dü ünülyordu. Bu nedenle koruma amaçlı imar planı kararlarının do urabilece i sosyal sonuçların irdelenmesi uygun görüldü. A ustos 2006 – Temmuz 2007 tarihleri arasında, eski Fatih ve eski Eminönü ilçelerinde (imdiki Fatih ilçesi ya da Sur ç) stanbul Metropolitan Planlama Merkezi B MTA [24] tarafından kapsamlı bir nitel ara tırma yürütüldü. On alt bölgede gerçekleştirilen nitel ara tırma, odak grup tartı ması, derinlemesine görü me ve katılımlı gözlem tekniklerine dayandırıldı:

Tablo.1. Nitel Ara tırma Kapsamında Yapılan Çalı malar

Odak Gruplar	Derinlemesine Görü meler	Katılımlı Gözlem Yapılan Mekânlar
112 odak grupta toplam 1021 ki i	369 ki i	24 ev, 13 bekâr odası, 1 imalathane, 1 ticarethane

Ara tırma bulgularını sınıf-altı olgusu ile ilgili olabilecek birkaç ba lık altında de erlendirebiliriz:

IV.1. Sınıf-Altı'nı Do uran Yapısal Nedenler Bakımından Tarihi Yarımada

Tahliye ve sanayisizle tırme, özellikle Amerika örne inde sınıf-altı olgusunun ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri olarak zikredilmektedir. Tarihi Yarımada'da bulunan bazı küçük imalat kategorilerinin ve depolama gerektiren toptan ticaretin tarihsel kent merkezi di ma çıkarılmasının uzun zamandan beri yerel yönetimlerin arzulanı hatta kısmen de gerçekte tirdi i bir uygulama oldu u bilinen bir gerçektir. Bu ba lamda üzerinde durulması gereken husus, söz konusu müdahalelerin sınıf-altı yoksullu una etkileri olup olmayaca ıdır. Burada kısaca bu hususlar aydınlatılmaya çalı ılmı tır.

stanbul'da Ca alo lu'nda bulunan matbaacıların, Hanlar bölgesindeki kuyumcu atölyelerinin, Gedikpa a'daki ayakkabı imalathanelerinin de aralarında bulundu u çe itli alanlarda yapılmı odak grup toplantıları ve derinlemesine mülakatlar, tahliyelerden en fazla etkilenecek olan grubun küçük üretici oldu unu göstermi tir. Küçük üreticiler, Gedikpa a'da oldu u gibi i sahibi ile birlikte 3-4 i çinin çalı tı ı küçük mekânlarda faaliyet göstermektedirler. Sermaye ve zaman zaman da vizyon eksikli i ve rekabet artları nedeniyle i lerini büyütme imkanları yoktur: "Sipari üzerine üretim yapılır ve parça ba ı ücret alınır... Gedikpa a'da SSK istesen yapamazlar, onlar da bizden, onlar da aç, güçleri yok... Büyük firmalarla rekabet edemiyoruz, onlar monta makineleri kullanıyorlar, bu makineler saatte 1500 çivi çakıyor". [24] Tarihsel merkezde, çalı anlar açısından ula ım masrafı olmaması, alıcıların onları bulmaya alı kın oldu u yerlerde faaliyet göstermeleri, kendi aralarında kümelenme esasına göre çalı maları, dükkânlar küçük ve kiralar ucuz oldu u için ayakta kalma ansları bulunmaktadır.

Gedikpa a'da ayakkabı imalatçılarıyla yapılan odak grup toplantılarında, Çin faktörü, Türkiye'de ileri teknoloji kullanarak yüksek miktarlarda günlük üretim yapan firmaların sayısında gözlenen artı ve kredi kartı kullanımının yaygınla ması imalatçıların i lerini olumsuz etkileyen faktörler olarak zikredilmi tir. ini bırakmak zorunda kalan bir esnafın o lu, Çin mallarının piyasadaki baskısını öyle anlatmı tır: "Tüketim azaldı, bizimkileri giymemeye ba ladılar. Spor ayakkabıya döndüler. Bir konteynerle 5 bin çift ayakkabı geliyor. 5 bin çifti 1000 dolara olunca ba a çıkmak imkânsız" [24].

Gedikpa a'daki esnafı etkileyen di er bir faktör ise geçmi te kitelli'deki ayakkabıcılar kooperatifine ta nınmak zorunda bırakılmı olmalarıdır. Esnaf bu dönemde elektrik ve sularının kesildi ini, dükkânlarının mühürlendi ini anlatıyor: "Zaten az olan sermayemiz

sıfırlandı... Gidenler eleman bulamadılar. Vesait yok, ula ım yok ben oraya çalı maya gittim bir ay orada yattım... Burada oturup kitelli'de çalı mak zor, 100 YTL haftalık alan eleman yol parası verecek, her gün yolda en az 2,5 saat geçirecek olmaz... Bekârlar için yürüme mesafesinde yurt benzeri kalacak yerlerin olması durumunda oralarda kalırız" [24].

Ayakkabı imalatçıları, bölgede suç i leme oranının gündüz geceye kıyasla daha dü ük oldu unu, kendilerinin bölgede yer almalarının gündüz i lenen suçları azalttı mı belirtmi lerdir. Ancak bölgenin bir üretim alanı olmaktan çıkıp turizme açılması durumunda bizzat kendilerinin çaresiz ve suçlu insanlar haline gelebilece inin altını çizmektedirler:

"(Bölgenin turizme açılması durumunda) Bize i vermezler, ben kundura yapmasını biliyorum o kadar. Böyle bir durumda bizim için tek çözüm imalathane ile birlikte ba ka yere gitmek, imalathane sahibi i i bırakıyorsa, büyük firmalarda asgari ücretli bir i e girmek, o da olmuyorsa köye dönmek ya da kapkaççı olmak" [24].

Bu açıdan bakıldı nda, Wilson'un da belirtti i gibi, imalatın tarihsel kent merkezlerinden çıkarılması, yoksulluk yaratıcı bir olgu olarak görünmektedir ve u ana kadar küçük üretim faaliyetleri içinde bulunan üreticileri kapitalist esaslarla çalı an fabrikalarda i bulma olanakları olmadı ı için i siz kalan ve önmümüzdeki dönemlerde de istihdam edilme umudu kalmayan sınıf-altı bir kategori haline getirme riski içermektedir.

IV.2. Sınıf-altı Göstergeleri Bakımından Tarihi Yarımada

Tarihi kent merkezlerinin ço unda oldu u gibi, stanbul Tarihi Yarımada'da da, eski sakinlerin bölgeyi terk etmesi sonucu tarihi binalar göçle gelen yoksul ve e itim seviyesi dü ük kitleler tarafından dü ük kiralarla tutulmu ve buralarda birden fazla aile ya amaya ba lamı tır. Göçlerle gelen Do u ve Güneydo u a ırlıklı bu nüfus Tarihi Yarımada'nın Karadenizlilerden sonraki ikinci göç evresinde burayı mekân tutmu tur. Toplumun di er kesimlerinin, özellikle orta sınıfın göçle gelen ve farklı etnisiteye mensup yoksul ailelere bakı açısı, sınıf-altı kavramının Batı'da ta ıya geldi i "ahlaki-yargılayıcı" yakla ıma benzer ekilde olumsuzdur. Örne in Süleymaniye'deki okullarda çalı an e itmenlerle yapılan odak grup toplantılarında, e itimcilerin göçle gelen aileleri "e itilemez" olarak niteledikleri ve tarihi mirasın korunması açısından "bölgeden uzakla tılmalarını" gerekli gördükleri tespit edilmi tir:

"dareci ve ö retmenler ailelerin e itilip e itilemeyece i konusunda hem fikir de ildir... (Bir kısmı) ebeveynlerin her eye ra men ehre adaptasyon ve etik de erler konusunda e itilebileceklerine inanırken, (bazıları) buna ihtimal vermemekte ve ancak çocukların e itilebilece ine inanmaktadır... Okulların ve e itimci kadrosunun en

önemli ikâyeti güvenlidir. Çocukların ve çevrede yaayanların bir kısmının... okullara bilerek zarar verdikleri belirtilmektedir... Göçle gelen halkın bo evleri i galine, kaçak elektrik kullanımına, uyu turucu satı ma, hırsızlık, kapkaç, gasp ve fuh a göz yumuldu undan ikâyet edilmektedir... E itimciler... bölgedeki e itim ve kültür düzeyi dü ük nüfusun bölge dı ma gönderilmesi gerekti ini dü ünmektedirler... Desantralize edilecek grupların seçiminde süre kriterine dayanılabilece i ifade edilmi tir. Örne in, 30 yıldan daha kısa süredir bölgede yaayanların desantralizasyona tabi kılınması...” [24].

Genelde bölgenin, özelde de bölge gençli inin sınıf-altı göstergeler bakımından durumunu, çalı ma, suç ve uyu turucu sorunları bakımından de erlendirmek de mümkündür. 07.05.2007 tarihinde yapılmı olan bir odak grup toplantısına katılan gençler, daha önce uyu turucu, hap, hırsızlık gibi suçlara karı mı ancak mahallede faaliyet gösteren bir dernek tarafından “topluma kazandırılmı lar” [24]. Gençlerden bir kısmı aldı ı ücret kar ılı ı (örne in 2006’nın rakamlarıyla ayda 950 lira) çalı mak a ır geldi inden, bir kısmı “çalı acak uygun i olmadı ından” bir kısmı da “çalı maya enerjisi olmadı ı” gerekçesiyle i sızdiler ve babalarından para almaya devam ediyorlardı Grup içinde okula gitmek de bir “enerji meselesi” olarak de erlendiriliyordu:

“Sabah 8 ak am 7 de, artları zor. Diükânda nerede bir bo luk var, oraya gidiyorsun, joker gibi kullanılıyorsun. O da zor geliyordu, a ır geliyordu... Kafa dinlemek isteyince soka a çıkıyoruz, arkada larla bulu uyoruz... Sabah çıkıyoruz ak am geliyoruz... Hani ba ta aile, harçlık falan dedik ya, öyle bir ey var. Genelde cebinde paran olmasa bile arkada ların sana o deste i yapabiliyor” [24].

Bölgedeki çocuklar 13 ya ında sigaraya ba lıyor, sonra da hapa ve esrara geçiyormu :

“Sigaraya alı ıran yok, sigara kullanmak bir gereklilik... Mesela 13–14 ya ında içki a zına de di inde de i ik bir atmosfer yaıyorlar. Sonra bir özenti var, genel olarak televizyonda lüks ya amlar göz önünde oluyor. En büyük etki çocu un talebidir yani ki ilik meselesidir bu. çmeyince içmez ...Okul okumak da fark ediyor, okul terk edenler daha çok içiyor” [24].

Katılımcılar, bölgede esrar ve hapın kolayca bulundu unu; bunlar için gereken paranın, hırsızlık ve kapkaç/gasp gibi suçlar i lenerek elde edildi ini belirtiyorlar:

“Alıcı satıcı birbirini tanır”...(Hap alanlar) Deliriyor, kendini kaybediyorlar... Yerlere atıyor kendini, a zı burnu yamuluyor, yüzü bir garip oluyor... Kızlarda büyük çökü var, kötü yola dü üyorlar, evden kaçıyorlar” [24].

Bekâr odaları Tarihi Yarımada’da kentsel çöküntünün temel göstergelerinden biri di eri olarak sık sık zikredilmektedir. Bekârlık medeni durumu de il, stanbul’a göçle, ailesi olmadan gelmi olup, burada ya amayı ve çalı mayı ifade eden bir kavram. Bekârlar,

Osmanlı’dan bu yana Tarihi Yarımada’nın de i mez aktörlerinden biri olmu lar; stanbul’daki açık i lere alınmak üzere –izinle- Tarihi Yarımada’ya gelip, kendilerine gösterilen bekâr odalarında ikamet etmi ler [25]. Bugünse daha ziyade geçici, güvencesiz ya da marjinal i lerde çalı mak durumunda olan bir kategori bekarlar. stanbul’a yakın erkek akrabalarıyla birlikte ya da onların yol göstermesiyle gelen farklı ya grubundaki erkekler Süleymaniye, Gedikpa a, Cankurtaran gibi bölgelerde 35m²’den büyük olmayan, banyo ve tuvaleti bulunmayan odalarda kalabalık gruplar halinde kalıyorlar. Bu nedenle bekâr odalarının bulundu u her yerde ucuz lokantalar, banyo ve çama ırhaneler, internet kafeler de hizmet veriyor [24].

Bekârların ya am ko ullarına dair gözlem notlarına bakarak, onları sınıf-altı bir kategori olarak nitelemek mümkündür:

“Binanın dı arısında sıva yok, betonarme yapılmı ve bina yarım bırakılmı ... Üst kattaki odaların penceresinde cam yok naylonla kaplı. Giri katından, yoldan yarım metre a a ıdaki (yarım bodrum) katta kalıyorlar. X ve arkada larının kaldı ı odada pencere yok sadece kapı var. Oda sadece 35 metre karelik ve 7 ki i kalmaktalar... E yalar çok kirli. 7 ki i için 5 kanepeler var. 2 ki i yerde yatıyor. Kullandıkları ev e yası, ... bir yerlerden bulunmu ... Kanepeler, yatak, hasır, battaniyeler çok eski ve pis. Konut odun sobası ile ısıtıyor... Bu ki ilerin kâ uçuluk dı ında bir meslekleri yok... Yürüme mesafesindeki her yere gidiyorlar... Daha çok bulgur pilavı, çorba, menemen, makarna bazen kuru fasulye gibi yemekler yiyorlar. Gece 11–12 arası i leri bitiyor... Cumartesi ö leden sonra paydos ediyorlar. Pazar günü çalı mıyorlar. Topladıklarını gece saat 12’ye kadar... belli yerlerde araçların kurdu u merkezlere getirip... satıyorlar” [24].

Ancak, yukarıda söz edilen fiziksel ko ullardan hareketle Tarihi Yarımada’da yoksullu un sınıf-altı manzarası kazandı mı söylemek do ru olmaz. Çünkü Tarihi Yarımada ciddi bir yoksullukla birlikte bu yoksullu u dengeleyecek, onun zararlarını azaltacak, umudu muhafaza edebilmeyi sa layacak iç mekanizmaları da halen bünyesinde barındırıyor. Örne in, özellikle belediyelerin kentsel dönü üm ya da yenileme ile ilgili metinlerinde kentsel çöküntünün göstergesi, suç ya da düzensizlik mahalli olarak zikredilen bekâr odaları ve bekârlık müessesesi, yaygın kanının aksine, dü ük kiralarla kente barınmayı ve aileye para göndermeyi olanaklı kılması ve dayanı macı ili kilere dayanması nedeniyle- aslında suça ve umutsuzlu a kar ı bir tampon mekanizma olarak i liyor. Bekârları yasa ve ahlak dı ı kazanç yollarından uzak tutması bakımından önemli i levler görüyor. Çalı ma mekânlarına yakın yerle im imkânı onları ula ım masraflarından kurtarıyor; çok az olan kazançlardan bile tasarruf etmelerini mümkün kılıyor. Bekâr odası gözlemlerimiz sırasında, burada barınan gençlerin ba ka birçok özelliklerinin yanında sosyal a ları da aktif biçimde kullandıkları gözlenmi tir.

Di er örneklerde gördü ümüz gibi, ailelerin ya adı ı mahallelerdeki gençlik suçlulu u ve uyu turucu ba mlılı ı ile bizzat bu deneyimi ya amı gençler mücadele etmekte ve kendilerine imkân sa landı ı takdirde bu faaliyetleri daha sistematik olarak gerçekle tirebileceklerini belirtmektedirler.

Tarihi Yarımada'da yoksullu un en mücessem oldu u yerlerden biri olan Sulukule'de, sakinler, birbirleriyle maddi ve manevi dayanı ma sergilemekte, katılımcılar günlük yiyecekleri olmadı ında bunu dert etmediklerini çünkü kom ularının kendilerini aç bırakmayaca ından emin olduklarını belirtmekteydiler:

“Ama ço u insana be çeker oranın insanlı ı... Bir yangın olsun, ölümlü olsun, herkesten önce, itfaiyeden dahi önce... Kimse, birisinin evinde yokken kendisi yemez bir tabak yeme i, payla ır. Bir aile gibiyiz. Çocu a bakar, yardıma ko arız” (04. Haziran 2007 tarihinde yapılan odak grup toplantısından) ...“ urada, biz bakkalmızdan 250 bin liralık eker, 250 bin liralık çay, 500 bin liralık peynir, bir tek sigara, bir tane çocuk bezi borçla alabiliyoruz. Ben çocu uma 100 kuru verip git... amcandan tost yaptır dedi im zaman, ... bakıyor 100 kuru a tost olur mu? Bir bakıyor kimin o lu, ...'nüin o lu, gel bakalım diyor... Dün sabah ben uykudan kalktım, cebimde 5 YTL para var... Ö len bu ev ne yiyecek? Ak amüzeri ne yiyecek? Gittim arkada ıma... Dedi ya, niye üzülüyorsun, al u 20 lirayı eve bırak gel” (05.06.2007 tarihinde yapılan odak grup toplantısından).

V. SONUÇ

Yoksulluk, di er dünya kentleri gibi stanbul'un da yabancı olmadığı temel bir olgudur. Bu kentin özellikle Tarihi Yarımada'nın geçmi te de içinde barındırdı ı yoksul kesimler olmu , ancak bunlar gerek -vasıfsız da olsa- eme e sa lanan çalı ma imkânları, geleneksel akrabalık ve bekâr odası örüntüleri ve mahallenin sa ladı ı dayanı ma a ları gibi tampon mekanizmalar tarafından dengelenmek suretiyle sınıf-altının “olumsuz” davranı kalıplarına yakla maktan korunmuşlardır. Bu açıdan bakıldı ında sınıf-altı ile özde le tirilen davranı ve duyu kalıpları ve sınıf-altına yönelik orta sınıf tepkileri ve dı laması, daha ziyade Batı'ya, özellikle de modernle me ve kapitalistle me ile birlikte ortaya çıkan toplumsal yapılar özgü gibi görünmektedir. Ancak bu durum, sınıf-altı olgusunun ve yoksullu a dı layıcı bakı ın modernle me sürecinde hızlı bir dönü üm geçiren Batı dı ı toplumlara yayılmasına neden olmakta; dayanı macı örüntüler kentsel müdahaleler tarafından zedelenmekte; yoksullu un kendisi de “sınıf-altı söylemiyle” ele alınarak gözden ve eri imden uzak noktalara ötelenmek istenmektedir.

stanbul tarihi kent merkezi (Tarihi Yarımada) Batı'dakinin aksine, birçok idame-i hayat mekanizması sunan -henüz- gettola mamı bir mekândır ve ancak böyle kalması halinde sınıf-altı olu umuna kar ı güvence

sa layabilir. Jane Jacobs'un dedi i gibi [26], “canlı ehirler... kendilerini yenileyecek tohumları ve dı larında kalan sorunları çözüp ihtiyaçları kar ılamalarını sa layacak kadar enerjiyi bünyelerinde barındırırlar.” Elbette söz konusu saptama, modern kent anlayı ları ve onlar do rultusunda gerçekle tirilen kent planlaması uygulamaları, gerek el ile üretimi kapitalist üretim biçimleri kar ısında güçsüz kılarak, gerek küçük imalatı kent dı ı alanlara tahliye ederek, gerekse geleneksel tüm ili ki a larını tehlikeye sokarak bu canlılı ı tehdit etmedi i sürece geçerlidir:

“Bu dünya harikalarının yapılması için, planlıların üzerine çarpı attı ı insanlar oradan oraya savrulur, evleri istimlâk edilir, ülkeleri i gal edilmi çesine köklerinden kopartılırlar. Binlerce, on binlerce küçük i letme yok edilir, sahipleri batır ve genellikle tazminat bile alamazlar. Koca koca topluluklar parçalanıp rüzgâra savrulur ve kar ılı ında ancak duyulup görüldü ünde inanılabilecek türden bir kötümserlik, hınç ve umutsuzluk do ar. Chicago'da ehrin planlı yeriden in asının meyveleri kar ısında a kına dönen bir grup din adamı soruyordu: Acaba Eyüp Chicago'yu dü ünerek mi yazdı ınları: te komusunun çizdi i sınırı de i tirenler... Yoksulları bir yana itenler, dostu olmayanı ezmek için tezgâh kuranlar. Kendisinin olmayan tarlayı biçenler, sahibinden haksızlıkla alınmı ba ın üzümünü toplayanlar...” [26]

Türkiye'de de, modern kent planlaması ve bu do rultudaki “büyük ölçekli, buldozerli devlet müdahaleleri [26] Batı'nın gündeminden çıkmakta olan sınıf-altı olgusunu, toplumun -özelde de stanbul'un- gündemine sokmaktadır. Bu geli meler ve sonuçları, üzerinde dikkatle durulması ve nicel ve nitel ara tırmalarla derinlemesine incelenmesi gereken olgulardır. Ancak mesele sadece akademisyenleri ilgilendiren kuramsal bir tartı ma konusu olmayıp karar alıcıları, özellikle de yerel yönetimleri yakından ilgilendirmektedir. ster merkezi isterse yerel olsun, kamusal müdahalelerin sosyolojik arka planı genellikle zayıf kalmakta; mekânsal müdahaleler daha ziyade binaların, yolların iyile tirilmesi eklinde anla ılmakta, bunların toplumsal maliyeti üzerinde yeterince hassasiyetle durulmamaktadır. Sınıf-altı konusu da bu ba lamda özel bir önem ta ımaktadır. stanbul Tarihi Yarımada'nın, Tarlabası gibi semtlerin öngörüldü ü gibi birer çöküntü alanına, yoksul halkının da sınıf-altına dönü memesi, -tek ba ına olmasa bile ciddi oranda- toplumun geli tirdi i tampon mekanizmaların korunmasına ba lı olacaktır. Bu nedenle, kamusal karar alıcılar ile uygulamacıların, sorunlar kadar çözümlerin de alanda mevcut oldu unu görmeleri sa lanmalıdır. Konu ile ilgili sosyolojik çalı maların, bu bütünsel bakı açısının kazanılmasına katkı sa laması beklenmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Morris, L. (2002). *Dangerous Class: The Underclass and Social Citizenship*. Taylor & Francis e-Library. (www.civitas.org.uk/pdf/cw33.pdf). [10.05.2011].

- [2] Myers Jr., S.L. (2008). Underclass. (Ed.: Darity Jr. W.A.). *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Detroit: Macmillan Reference.
- [3] Underclass. (<http://en.wikipedia.org/wiki/underclass>). [20.04.2011].
- [4] Kelso, W.A. (1994). *Poverty and the Underclass: Changing Perceptions of the Poor in America*. New York: New York University Press.
- [5] Haralambos, M. & Holborn, M. (2008) *Sociology: Themes and Perspectives*. London: HarperCollins.
- [6] Mayhew, H. (1985). *London Labour and the London Poor*. Wiltshire: Penguin Books.
- [7] Cheal, D. (1996). *New Poverty: Families in Postmodern Society*. Westport: Greenwood Press.
- [8] Erkilet, A. & Yıldız, R. (2010). A Sociological View on the Urban Impacts of Planning. (Der.: Ba ar, F.). *stanbul: Capital of Cultures*. stambul: Turkish Cultural Service Foundation.
- [9] Wilson, W.J. (1990). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- [10] Ricketts, E.R. & Sawhill, I.V. (1988). Defining and Measuring the Underclass. *Journal of Policy Analysis and Management*, 7(2), 316-325.
- [11] Andrews, M. (1999). *The Political Economy of Hope and Fear: Capitalism and the Black Condition in America*, New York: New York University Press.
- [12] Merton, R.K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- [13] Merton, R.K. (1970). Social Structure and Anomie. (Ed.: Wallace, W.L.). *Sociological Theory: An Introduction*. Chicago: Aldine Publishers, 163-182.
- [14] Merton, R.K. (1971). Social Problems and Sociological Theory. (Eds.: Nisbet, R.N. & Merton, R.K.). *Contemporary social problems*. New York: Harcourt Brace and Jovanovitch, 793-845.
- [15] Wilson, W.J. & Wacquant, L.J.D. (2007). The Cost of Racial and Class Exclusion in the Inner City. (Eds.: Lin, J. & Mele, C.). *Urban Sociology Reader*. New York: Routledge, 125-133.
- [16] Wilson, W.J. (1992). Foreword. (Ed.: Lawson, B.E.). *The Underclass Question*. Philadelphia: Temple University Press, xi-xiii.
- [17] Massey, D.S. & Denton, N.A. (2007). Segregation & The Making of the Underclass. (Eds.: Lin, J. & Mele, C.). *Urban Sociology Reader*. New York: Routledge, 125-134.
- [18] Be e, E. (2006). 'Kırık Pencereleer' Teorisi Ba lamında Kentsel Ya amda Suç ve Güvenlik. *Polis Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-24.
- [19] Özden, P.P. (2010). Kentsel Yenilemenin Unutulan Ö esi: Toplumsal Yenilenme. (Der.: U urlu, Ö.; Pınarcıo lu, N. .; Kanbak, A. & iriner, M.). *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*. stambul: Örgün Yayınevi, 267-309.
- [20] Jargowski, P. A. & Sawhill, I. (2006). The Decline of the Underclass. *Brookings*. (http://www.brookings.edu/papers/2006/01poverty_jargowsky.aspx). [27.04.2011].
- [21] Yılmaz, B. (2003). Göç ve Kentsel Yoksullu un stambul Tarlabası Mahallesi Örne inde ncelenmesinde İlk Adımlar, İlk Sorular. *Toplumbilim*, (17), 95-105.
- [22] Bu ra, A. & Ça lar, K. (2003). *Yeni yoksulluk ve Türkiye'nin de i en refah rejimi*. Birle mi Milletler Kalkınma Programı için hazırlanan Proje Raporu, Ankara: BM Yayınları, (http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/new_poverty.pdf). [01.05.2008].
- [23] entürk, M. (2008) Yoksulların Ya am Stratejileri: Küçük Mustafa Pa a ve Balat Örne i. *Yayınlanmamı Sosyoloji Yüksek Lisans Tezi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, stambul Üniversitesi.
- [24] B MTA . (2006-2007). *Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi, Yayınlanmamı Nitel Ara tırma Raporları*. stambul: stambul Metropolitan Planlama Merkezi.
- [25] Koçu, R.E. (2003) *Tarihte stambul Esnafı*. stambul: Do an Kitapçılık.
- [26] Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan ehirlerinin Ölümü ve Ya amı*. (Çev.: Do an, B.), stambul: Metis Yayınları.

ALEV ERK LET

(aleverkilete@gmail.com)

She was born in Ankara in 1962. She took her undergraduate degree from Hacettepe University, Faculty of Literature, Department of Sociology in 1983, graduated from the same university's Institute of Social Sciences in 1985, and finally take her PhD. From 1983 to 1997 she worked in the Faculty of Literature, Department of Sociology as research assistant and gave lectures. Between 1997-2000, she worked for Kırkkale University, Faculty of Science and Literature, Department of Sociology as associate professor and gave lectures on methodology, research techniques, rural and urban sociology, sociology of development and political sociology (beside others). Since 2006 she is working for Istanbul Metropolitan Planning and Urban Design Center (IMP) as researcher and project manager.